

Roczniki Administracji i Prawa nr XIX(1), s. 35-50

Oryginalny artykuł naukowy
Original article

Data wpływu/Received: 27.03.2019

Data recenzji/Accepted: 4.05.2019

Data publikacji/Published: 30.06.2019

Źródła finansowania publikacji: **środki własne Autora**

DOI: 10.5604/01.3001.0013.3582

Authors' Contribution:

(A) **Study Design (projekt badania)**

(B) **Data Collection (zbieranie danych)**

(C) Statistical Analysis (analiza statystyczna)

(D) **Data Interpretation (interpretacja danych)**

(E) **Manuscript Preparation (redagowanie opracowania)**

(F) Literature Search (badania literaturowe)

Grzegorz Kuźnik*

Nr ORCID: 0000-0001-5572-8208

NADZWYCZAJNE KOMPETENCJE PREZYDENTA RZESZY

WSTĘP

Jednym z najbardziej znanych przepisów Konstytucji Rzeszy Niemieckiej z 1919 r., zwanej potocznie konstytucją weimarską¹, jest z całą pewnością art. 48 ust. 2. Zakładał on, iż w przypadku naruszenia lub zagrożenia publicznego porządku lub bezpieczeństwa Prezydent Rzeszy mógł podjąć niezbędne zarządzenia, w tym przy użyciu sił zbrojnych, do przywrócenia publicznego porządku i bezpieczeństwa. Do osiągnięcia tego celu możliwe było zawieszenie praw obywatelskich, określo-

* mgr; doktorant Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

¹ Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919 (RGL. s. 1383 i nast.).

nych w następujących artykułach konstytucji: 114 (prawo do wolności osobistej), 115 (nienaruszalność mieszkania), 117 (tajemnica korespondencji), 118 (wolność słowa, pisma, druku oraz obrazu), 123 (wolność zgromadzeń), 124 (wolność zrzeszania się) oraz 153 (prawo własności).

Artykuł 48 składał się łącznie z pięciu ustępów. Pierwszy stanowił o tzw. przymusie federalnym, zgodnie z którym jeżeli kraj związkowy nie spełniał obowiązków, które nakładała na niego konstytucja lub ustawy Rzeszy, to uprawnieniem Prezydenta Rzeszy było użycie sił zbrojnych do wypełnienia obowiązków. Ustęp trzeci przewidywał, iż wszystkie, wydane na podstawie dwóch poprzednich ustępów, zarządzenia powinny zostać przedstawione do wiadomości Reichstagu przez Prezydenta Rzeszy i musiały one zostać uchylone na jego żądanie. Następnie przewidziano specjalny mechanizm na szczeblu krajowym, zgodnie z którym rząd poszczególnego kraju związkowego mógł wydać na własnym terytorium prowizoryczne zarządzenia opisane w ustępie drugim, pod warunkiem że zwłoka groziłaby niebezpieczeństwem. Każde zarządzenie musiało zostać uchylone na żądanie Reichstagu lub Prezydenta Rzeszy. Ostatni ustęp przewidywał, iż bliższe szczegóły określi ustawa Rzeszy. Z powyższym przepisem powiązać należy art. 50 konstytucji weimarskiej, zgodnie z którym wszystkie akty prawne Prezydenta Rzeszy wymagały kontrasygnaty ministra, co związane było z wprowadzoną do konstytucji zasadą parlamentarnej odpowiedzialności ministra.

W Konstytucji – co było wyjątkiem – nie znajdowały się przepisy bezpośrednio regulujące kwestie stanu nadzwyczajnego. Te pozostawiono ustawodawstwu zwykłemu, co było odwróceniem sytuacji sprzed I wojny światowej. W Konstytucji Rzeszy z 1871 r.² prawu stanów nadzwyczajnych poświęcono osobny rozdział – *Reichskriegswesen* – zawierający łącznie jedenaście artykułów, w dość szczegółowy sposób omawiający między innymi kwestie wprowadzania stanu wojny oraz obowiązków obywateli. Jako dorobek drugiej połowy dziewiętnastego wieku wskazać należy przede wszystkim ustawę pruską z 1851 roku o stanie oblężenia³ oraz wojskowe kodeksy: karny⁴ i postępowania karnego⁵. W wyniku niekorzystnego dla państwa niemieckiego zakończenia pierwszej wojny światowej powstała konieczność wprowadzenia nowych przepisów ustrojowych.

Odpowiedzią na te wyzwania były w 1919 roku prace Zgromadzenia Narodowego nad nową ustawą zasadniczą. Brzmienie omawianego artykułu zaproponował Hugo Preuss. Było ono syntezą art. 68 i 69 zgłoszonych w Zgromadzeniu projektów przyszłej konstytucji. Pierwsze czytanie miało miejsce 9 kwietnia 1919 roku, drugie – 5 lipca 1919 roku, natomiast trzecie – 30 lipca 1919 roku⁶. Podczas

² *Verfassung des Deutschen Reiches vom 16. April 1871* (RGL. s. 63 inast.).

³ *Gesetz über den Belagerungszustand* (Preußische Gesetz-Sammlung 1851, s. 451 i nast.).

⁴ *Reichsmilitärstrafgesetzbuch vom 20. Juni 1872* (RGL. s. 175 i nast.).

⁵ *Reichsmilitärstrafgerichtsordnung vom 1. Dezember 1898* (RGL. s. 1189 i nast.).

⁶ Por. szerzej na temat genezy konstytucji weimarskiej: M. Bożek, *Geneza i założenia Konstytucji Weimarskiej*, „Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, Świat” 2013, s. 254-266.

prac legislacyjnych wprowadzono między innymi prawo Reichstagu do uchylecia zarządzeń Prezydenta Rzeszy. W pierwotnym brzmieniu projektu rozporządzenia te miały być zatwierdzane przez Reichstag. Waga tej zmiany zostanie szczegółowo omówiona niżej. Ponadto odrzucono inne propozycje brzmienia przepisu, np. wniosek zgłoszony przez część deputowanych o określenie słów „i porządku” („*und Ordnung*”), co miało – w zamyśle pomysłodawców – ograniczać granice swobodnego uznania Prezydenta Rzeszy. Pierwotnie zakładano użycie innych sformułowań, które ze względów redakcyjnych zostały zmienione. Na przykład w projekcie znajduje się sformułowanie *in einem deutschen Freistaat*, co można przetłumaczyć jako *w niemieckim wolnym kraju związkowym*, co zostało w ostatecznym tekście przepisu zmienione⁷. Zauważyć jednak należy, iż przepis ten nie był w sposób szczególnie mocno omawiany podczas prac legislacyjnych. Jak zauważył już w 1934 roku Konstanty Grzybowski w pracy *Dyktatura prezydenta Rzeszy*⁸, paradoksem było, iż jeden z najbardziej istotnych przepisów został przyjęty bez większej dyskusji⁹.

PRZESŁANKI ORAZ SKUTKI PRAWNE ZASTOSOWANIA PRZEPISU

W pierwszej kolejności należy zatem przeanalizować przesłanki, zgodnie z którymi Prezydent Rzeszy mógł wydać zarządzenia. Pierwsze przesłanki, o charakterze materialnym, to *poważne naruszenie lub zagrożenie bezpieczeństwa i porządku publicznego w Rzeszy Niemieckiej*. W ustępie pierwszym konstytucji wskazano również przesłanki do wydania zarządzeń, tj. *niewypełnianie przez kraje związkowe obowiązków nałożonych przez Konstytucję lub ustawy*. Powstaje zatem pytanie o zależność pomiędzy nimi oraz o ewentualne pierwszeństwo jednej z grup. Przedstawiciele niemieckiej doktryny jednoznacznie wskazywali, iż są to dwie odrębne od siebie grupy przesłanek i są one od siebie niezależne. Nie można zatem wskazać pierwszeństwa zastosowania jednej z grup. Należy je interpretować w sposób odmienny i niezależny. Wypełnienie już jednej z grup uprawniało Prezydenta Rzeszy do wydania zarządzeń. W doktrynie niemieckiej rozróżniano przy tym dwa znaczenia pojęć zastosowanych w ustępie drugim.

Zgodnie z pierwszym stanowiskiem pojęcia te należy interpretować wąsko (tzw. znaczenie policyjne). W tym rozumieniu dopuszczalne było stosowanie zarządzeń prezydenckich wyłącznie w przypadku zagrożenia publicznego bezpieczeństwa

⁷ K. Stern, *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, München 1980, s. 1309.

⁸ K. Grzybowski, *Dyktatura prezydenta Rzeszy: studium nad art. 48, ust. II Konstytucji Weimarskiej i rozwojem państwa autorytatywnego w Niemczech*, Kraków 1934, s. 6-9.

⁹ Por. F.K. Fromme, *Von der Weimarer Verfassung zum Bonner Grundgesetz. Die verfassungsrechtlichen Folgerungen des Parlamentarischen Rates aus Weimarer Republik und nationalsozialistischer Diktatur*, Berlin 1999, s. 50; W. Kaltefleiter, *Die Funktionen des Staatsoberhauptes in der parlamentarischen Demokratie*, Köln – Opladen 1970, s. 131; H. Landgraf, *Reichspräsident – Bundespräsident. Aus den Debatten 1919 und 1948/49 über den Wahlmodus*, „Geschichte in Wissenschaften und Unterricht” 1959, nr 10, s. 425.

i porządku o charakterze politycznym, zagrażającym bezpieczeństwu lub porządkowi systemu politycznego, czyli na przykład wojny, wewnętrznych zamieszek, rewolucji itp. Drugie znaczenie, o charakterze szerokim, łączyło aspekt policyjny z aspektem gospodarczym. Oznaczało to, iż dopuszczalne było wydanie prezydenckich zarządzeń nie tylko w przypadku zagrożenia o charakterze politycznym, lecz także w przypadku trudności gospodarki Rzeszy oraz kryzysów rządowych i związanych z nimi brakiem działań legislacyjnych na polu gospodarczym, negatywnie oddziałującymi na gospodarkę Rzeszy. W tym znaczeniu dopuszczalne jest także oddziaływanie na gospodarkę poprzez ustalanie w drodze zarządzeń budżetu państwa oraz stawek podatkowych. Brak odpowiednich działań legislacyjnych w tym pośrednich dla gospodarki materiach mogłby mieć bowiem negatywny wpływ na jej stan¹⁰. W praktyce Republiki Weimarskiej stosowano – bez sprzeciwu większej części doktryny – znaczenie szerokie omawianych przesłanek. Na przykład sam prezydent Friedrich Ebert (pełniący urząd w latach 1919-1925) wydał ponad sto zarządzeń o charakterze gospodarczym. Niemiecka praktyka konstytucyjna w praktyce zaakceptowała takie rozwiązania¹¹.

W samej konstytucji zrezygnowano natomiast z wprowadzenia pojęcia stanu oblężenia (*Belagerungszustand*), najbardziej znanego z cytowanej już pruskiej ustawy z 1851 roku. Pojęcie to było znane niemieckiej nauce już od początków dziewiętnastego wieku, także w związku z ustawodawstwem francuskim. Twórcy konstytucji zdecydowali się jednakże na zastosowanie rozwiązania znanego już z Landrechtu Pruskiego z 1794 roku¹². Wskazać jednakże należy, iż podobny przepis znajdziemy w ustawie wprowadzającej niemiecką administrację w Alzacji i Lotaryngii z 1871 roku¹³. W paragrafie dziesiątym cytowanej ustawy postanowiono, iż w przypadku zagrożenia publicznego bezpieczeństwa (*bei Gefahr für die öffentliche Sicherheit*) nadprezydent tych krajów związkowych był upoważniony do podjęcia wszystkich środków, które będą niezbędne do przezwyciężenia niebezpieczeństwa. Dopuszczalne było także wprowadzenie władzy wojskowej w przypadku zaistnienia stanu oblężenia. Ponadto do wprowadzenia odpowiednich zarządzeń (*Verfügungen*) był uprawniony także Kanclerz Rzeszy, a nadprezydent mógł w celu przywrócenia spokoju powołać przebywające na terytorium tych państw oddziały wojskowe do wykonywania zadań o charakterze policyjnym. Jak podają powyższe przykłady, pod koniec dziewiętnastego wieku powrócono do stosowania klauzuli generalnej. Zaznaczyć należy jednakże, iż była to ustawa podlegająca konstytucji z 1871 roku i wprowadzona została wyłącznie na szczeblu krajów związkowych dopiero co włączonych do Rzeszy. W trafnej ocenie K. Sterna,

¹⁰ Por. K. Dunaj, *Weimarski model prezydentury*, Warszawa 2010, s. 106-108.

¹¹ Ibidem, s. 121-123.

¹² Allgemeines Landrecht für die Preussischen Staaten vom 1. Juni 1794 (ALR).

¹³ Gesetz betreffend die Einrichtung der Verwaltung in Elsaß und Lothringen vom 30. Dezember 1871 (GBl. für Elsaß-Lothringen 1872, s. 49 i nast.).

wprowadzenie takiej regulacji w nowej konstytucji stanowiło powrót do położenia prawnego z okresu wczesnego konstytucjonalizmu oraz powodowało proces deformalizacji prawa stanów wyjątkowych¹⁴.

Efekt zastosowania klauzuli generalnej, określony przez K. Sterna deformalizacją, ilustruje poniższy przykład. Przesłankę *zakłócenie lub narażenie na niebezpieczeństwo* w skrajnych wypadkach można uznać za spełnioną w trzech stanach faktycznych. Po pierwsze, gdy doszło już do naruszenia, a dalsze zakłócanie już nie groziło. Po drugie, gdy również doszło do naruszenia, a prognoza dalszych naruszeń jest pewna. Po trzecie, nie doszło jeszcze do naruszenia, lecz istnieje prognoza przewidująca naruszenie. W trzecim przykładzie mamy do czynienia z sytuacją, w której dochodzi w zasadzie do całkowicie autorytatywnego stwierdzenia zaistnienia przesłanek upoważniających Prezydenta Rzeszy do wydania zarządzeń. W drugiej sytuacji również istnieje element swobodnego uznania, aczkolwiek jest on przynajmniej weryfikowany przez stan faktyczny w chwili podejmowania decyzji. Oczywiście zgodzić należy się z twierdzeniem K. Grzybowskiego, iż prewencyjny charakter zarządzeń, przyznający Prezydentowi Rzeszy swobodne uznanie w znacznej materii, typowy jest dla każdego stanu wyjątkowego.

Wystarczy bowiem przywołać regulacje wynikające z obecnych przepisów konstytucyjnych w RFN. W obecnie obowiązującym art. 115a ustawy zasadniczej znajduje się postanowienie, iż stwierdzenia faktu zaatakowania lub groźby takiego ataku dokonuje Bundestag za zgodą Bundesratu. W przypadku niemożliwości zebrania się na posiedzenia obu izb parlamentu, stwierdzenia takiego dokonuje Komisja Wspólna lub – dopiero w razie tej niemożliwości i po stwierdzeniu ataku na państwo – Prezydent Federalny. Ponadto stwierdzenie stanu obrony przez Prezydenta ma charakter deklaratoryjny, a nie konstytutywny, bowiem rozpoczęcie stanu obrony ma miejsce z mocy prawa w momencie ataku na terytorium Federacji. Jak więc widać, obecne rozwiązania ustrojowe zaostrzyły procedurę wprowadzania stanu obrony, jednocześnie minimalizując kwestie uznaniowości, poprzez zaangażowanie w procedurę aż trzech organów kolegialnych oraz ograniczenie roli Prezydenta Federalnego jako organu monokratycznego¹⁵. Takich obostrzeń nie zwierała, niestety, konstytucja z 1919 r.

Kolejną przesłanką była waga naruszenia lub zagrożenia. W oryginalnym tekście konstytucji posłużono się sformułowaniem *erheblich*, co można przetłumaczyć jako poważne, znaczne, w poważnym stopniu. Wprowadzono zatem kolejne pojęcie niedookreślone, wymagające konkretyzacji w każdym poszczególnym stanie faktycznym. Niemiecki teoretyk prawa F. Giese proponował, by rozumieć to pojęcie w sposób ekstraordynaryjny. Wedle tej koncepcji z powagą sytuacji mamy do czynienia w momencie, gdy poszczególne kraje związkowe lub Rzesza nie będą w stanie za pomocą ustawodawstwa zwykłego zapanować nad sytuacją. Teoretyk

¹⁴ K. Stern, *Staatsrecht...*, s. 1309.

¹⁵ K. Grzybowski, *Dyktatura...*, s. 7. Por. także: K. Dunaj, *Weimarski...*, s. 117.

ten wskazał także, iż Prezydent Rzeszy może zastosować powyższe środki nawet w celu opanowania przyszłej sytuacji, jeżeli oczywiste jest, iż zwykłymi środkami ustawodawczymi opanowanie sytuacji nie będzie możliwe. W porównaniu do pruskiej ustawy o stanie oblężenia z 1851 roku czy również bardzo precyzyjnych rozwiązań konstytucyjnych z 1871 roku, w omawianym przepisie zbyt wiele pozostało kwestii niedookreślonych¹⁶.

Ostatnią przesłanką wydania rozporządzeń było określenie kwestii terytorialności. Konstytucja posługiwała się w tym kontekście zwrotem *im Deutschen Reiche*, co należy przetłumaczyć jako *w Rzeszy Niemieckiej*. Podczas prac proponowano także – oprócz wskazanego wyżej sformułowania *in einem deutschen Freistaat* – różne, inne rozwiązania: *im deutschen Reichsgebiet*, *in dem Bundesgebiete* lub *in einem deutschen Gliedstaate*. Dosłownie można to przetłumaczyć jako: *na terytorium Rzeszy*, *w obszarze Federacji* lub *w obszarze kraju związkowego*. Wskazać należy, iż były to tylko spory o charakterze lingwistycznym. Twórcom konstytucji zależało jedynie na uchwyceniu całości terytorium państwa niemieckiego. Dla porównania – w ustawie zasadniczej RFN zdecydowanie częściej następuje użycie przedrostka *Bundes-*. Służyć to ma podkreśleniu federacyjnego charakteru państwa niemieckiego. W analizowanym przepisie art. 115a trzykrotnie posłużono się sformułowaniem *Bundesgebiet*, natomiast aż szesnastokrotnie użyto wspomnianego wyżej przedrostka. Szerszej analizie cytowanych wyżej przepisów dokonała S. Schmahl¹⁷.

Po wstępnej analizie przesłanek formalnych i materialnych, uzasadniających wprowadzenie zarządzeń, należy zdefiniować środki, jakimi mógł w sytuacji nadzwyczajnej posłużyć się Prezydent Rzeszy. W oryginalnym tekście konstytucji użyto tu sformułowania *nötigen Maßnahmen*, co można przetłumaczyć jako potrzebne kroki, środki, zarządzenia. Ówczesna doktryna rozumiała pod tym pojęciem zarówno faktyczne użycie sił zbrojnych, jak i inne działania wymagające wprowadzenia odpowiednich aktów prawnych¹⁸. Trzeba podkreślić, iż akty prawne wydawane przez Prezydenta Rzeszy miały moc równą ustawie. W ustawie zasadniczej RFN co do zasady nie znajdziemy odpowiednika takich aktów prawnych. Jedynie w stanie obrony Kanclerzowi – zgodnie z art. 115b UZ – przysługuje między innymi władza rozkazodawcza (*Befehlsgewalt*), co daje wyłącznie uprawnienie do wydawania rozkazów siłom zbrojnym. Wskazać należy na rozbudowanie mechanizmów demokratycznych w obecnej ustawie zasadniczej poprzez wprowadzenie Komisji Wspólnej jako organu o charakterze ustawodawczym i kontrolnym (art. 53a UZ). Komisja Wspólna dysponuje prawem do wprowadzania określonych aktów prawnych oraz

¹⁶ K. Stern, *Staatsrecht...*, s. 1309.

¹⁷ S. Schmahl, H. Sodan, *Grundgesetz*, München 2015, s. 737-740.

¹⁸ Por. G. Anschütz, *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis*, Berlin 1930, s. 244; H. Pohl, R. Grau, G. Anschütz, R. Thoma, *Handbuch des deutschen Staatsrechts*, Tübingen 1932, s. 285.

prawem do odwołania Kanclerza. Jest to ciało o charakterze kolegialnym, które składa się w dwóch trzecich z przedstawicieli Bundestagu, a w jednej trzeciej z deputowanych do Bundesratu. Wprowadzenie do niemieckiego porządku prawnego powyższych instytucji, znacznie odbiegających od rozwiązań stosowanych w Republice Weimarskiej, było spowodowane negatywną oceną omawianych rozwiązań¹⁹.

Omówić należy także kwestię subdelegacji, czyli uprawnienia Prezydenta Rzeszy do delegowania innym organom swoich uprawnień. Zarówno doktryna, jak i orzecznictwo zgodnie przyjmowały, iż zastosowanie subdelegacji w prezydenckim rozporządzeniu jest dopuszczalne. Istniały dwie techniki legislacyjne, którymi mógł posłużyć się Prezydent. Po pierwsze, mógł enumeratywnie wyliczyć uprawnienia przysługujące organowi, który przejmował w takim przypadku część praw przysługujących Prezydentowi. Po drugie, mógł ustalić ogólne kompetencje organu, poprzez które organ będzie mógł realizować uprawnienia. Jedynym warunkiem przy zastosowaniu drugiego rozwiązania było ograniczenie organu o charakterze celowościowym, a mianowicie, by organ ten mógł realizować swoje nadzwyczajne uprawnienia wyłącznie w celu zapewnienia lub przywrócenia publicznego porządku i bezpieczeństwa. Jest to jednak pojęcie w sposób zdecydowany niedookreślone, stąd w praktyce stosowania subdelegacji organ realizujący prezydenckie uprawnienia miał w zasadzie nieograniczoną swobodę decyzyjną. Drugą kwestią wymagającą rozstrzygnięcia jest rodzaj organów, które mogły przejąć prezydencką delegację. Także i w tej kwestii niemieccy prawnicy byli zgodni, iż organami uprawnionymi mogły być zarówno organy cywilne, jak i wojskowe, w tym tzw. komisarze, którzy zostali wprost wskazani w akcie prawnym zawierającym subdelegację²⁰.

Wskazać należy na powiązanie omawianego przepisu z art. 50 konstytucji. Przewidywał on, iż rozporządzenia i zarządzenia Prezydenta, w tym także te dotyczące sił zbrojnych, wymagają dla swej ważności kontrasygnaty Kanclerza Rzeszy lub odpowiedniego ministra, który poprzez kontrasygnatę przejmuje odpowiedzialność za dany akt prawny. Przepis ten dotyczył także rozporządzeń prezydenckich w celu przywrócenia bezpieczeństwa publicznego i porządku. Oznaczało to konieczność wcześniejszego skoordynowania działań pomiędzy Prezydentem Rzeszy a Kanclerzem lub odpowiednim ministrem w celu uzyskania kontrasygnaty. Samo udzielenie kontrasygnaty przez ministra lub Kanclerza było pozostawione ich swobodnemu uznaniu. Kluczowe zatem w tym aspekcie były stosunki pomiędzy organami egzekutywy. W przypadku, gdy były one odpowiednie, możliwe było wprowadzenie każdego aktu prawnego. Jeżeli natomiast organy te nie potrafiły ze sobą współpracować, niemożliwe było zapobieżenie nawet realnym zagrożeniom. Pozostawienie tak delikatnej materii przypadkowi przez twórców konstytucji z pewnością nie zasługuje na pochwałę²¹.

¹⁹ K. Stern, *Das Staatsrecht...*, s. 1311-1313.

²⁰ K. Dunaj, *Weimarski...*, s. 113.

²¹ K. Stern, *Staatsrecht...*, s. 1310.

W praktyce Republiki Weimarskiej koniecznymi środkami stały się rozporządzenia z mocą ustawy, które miały możliwość przełamania, zmiany oraz uchylecia obowiązujących zwykłych ustaw. Powstawało pytanie, jaki miały one stosunek do zwykłych rozporządzeń oraz czy mogły one przełamywać samą konstytucję. Zwykłe rozporządzenia miały – analogicznie jak w większości obecnych systemów prawnych – charakter podstawowy, mający na celu wykonanie delegacji ustawowej. Nie mogły zatem – w przeciwieństwie do rozporządzeń Prezydenta Rzeszy – przełamywać ustaw. Tymczasem rozporządzenia prezydenckie miały możliwość nie tylko przełamania ustaw, lecz były z nimi zrównane w systemie obowiązujących aktów prawnych. Z teoretycznego punktu widzenia akt prawny niższego rzędu nie może przełamywać aktu prawnego wyższego rzędu. W omawianym przypadku zastosowano jednak wyjątek: prezydenckie rozporządzenia mogły zmieniać konstytucję (a więc akt prawny wyższego rzędu), wtedy, gdy wskazane w art. 48 ust. 2 konstytucji weimarskiej prawa obywatelskie zostały zawieszono. Jak więc pokazano, Prezydentowi Rzeszy przyznano nieproporcjonalnie duże uprawnienia²².

Omówić należy także szerzej uprawnienie do zawieszenia konstytucji. Powyżej podano prawa podstawowe, których zawieszenie było dopuszczalne. Były to odpowiednio przepisy artykułów: 114, 115, 117, 118, 124 oraz 153 konstytucji. Zakładano, iż zawieszenie może być dokonane w określonych warunkach. Po pierwsze, możliwe było ich zawieszenie w sposób ograniczony temporalnie, czyli tylko na czas trwania sytuacji nadzwyczajnej. Mogła ona oczywiście trwać wiele lat, o czym świadczy prawodawstwo III Rzeszy. Ten wątek zostanie omówiony niżej. Tym niemniej, w założeniach, zawieszenie enumeratywnie wyliczonych praw podstawowych mogło obowiązywać wyłącznie w trakcie zapewniania lub przywracania publicznego porządku i bezpieczeństwa. Po drugie, co jest wnioskiem *a contrario*, niemożliwe było zawieszenie, przynajmniej teoretycznie, wyliczonych praw podstawowych na trwałe. Po trzecie, niedopuszczalne było zawieszenie innych przepisów Konstytucji. Uzasadnienie takie wypływało z dwóch argumentów. Zakładano, iż wyliczenie powyższych artykułów na charakter wyłączny, a Prezydent, zawieszając stosowanie innych przepisów konstytucji, sam naruszyłby swoją legitymizację do sprawowania urzędu. Został on bowiem wybrany na urząd w wyborach powszechnych, na podstawie najważniejszego aktu prawnego. Jego naruszenie, podważyłoby jego wybór na urząd.

Takie rozumowanie, pozornie poprawne z teoretycznego punktu widzenia, zostało szybko podważone przez teoretyków. Warto bowiem zauważyć, iż – zdaniem K. Grzybowskiego – skoro już jeden raz naruszono konstytucję poprzez zwiększenie uprawnień ustawodawczych, to następne naruszenia były tylko następstwem pierwszego. Pierwsze naruszenie polegało na przyznaniu Prezydentowi kompetencji quasi-ustawodawczych, które przysługiwały Reichstagowi. Podkreślić należy, iż te rozporządzenia w przyjętej

²² K. Grzybowski, *Dyktatura...*, s. 42-44.

doktrynie miały walor równy ustawie. Kolejnym krokiem było spowodowanie w doktrynie dyskusji, czy zakaz zmiany innych przepisów konstytucji – poza wyliczeniem omówionym w poprzednim akapicie – ma charakter bezwzględny.

Dotychczasowe ustalenia przełamał Trybunał Państwowy Rzeszy (*Staatsgerichtshof für das Deutsche Reich*) w wyroku Prusy kontra Rzesza z 20 lipca 1932 roku²³, w wyniku którego zalegalizowano przekazanie władzy rządu pruskiego komisarzowi Rzeszy poprzez wprowadzone wcześniej prezydenckie rozporządzenie²⁴. Konkluzją wyroku było, iż Prezydent miał uprawnienie do prowizorycznej zmiany organów państwowych określonych w konstytucji, o ile zawieszenie to ma na celu przywrócenie publicznego porządku i bezpieczeństwa. Kolejnym warunkiem był zakaz likwidacji tych organów poprzez naruszenie ich istoty. W praktyce oznaczało to, iż dopuszczalne było faktyczne pozbawienie władzy określonego w konstytucji organu, przy jednoczesnym – wyłącznie formalnym – pozostawieniu go w strukturze organów państwowych. Trybunał uznał, iż pomimo braku takiego przepisu w konstytucji Prezydent miał uprawnienie do niestosowania się do tych spośród zawartych w niej przepisów, które są jedynie rozgraniczeniem kompetencji pomiędzy poszczególnymi organami Rzeszy. Zarządzenie takie było dopuszczalne jedynie wtedy, gdy w swoim zakresie obowiązywania nie wkraczało w inne przepisy konstytucji. Trybunał zatem dopuścił rozszerzenie katalogu praw, które mogły być zawieszone i zostały wskazane przez ustrojodawcę. Było to więc przełamanie wykładni językowej przepisu. W dalszej części rozważań Trybunału znajduje się wskazanie zasady proporcjonalności, która polegać ma na wyłącznie niezbędnym zawieszeniu uprawnień konstytucyjnych organów. Samo zawieszenie służyć ma wyłącznie do osiągnięcia konkretnego celu i ma być odpowiednie do naruszonego porządku lub bezpieczeństwa. Orzeczenie to, ze zrozumiałych względów, było szeroko komentowane w niemieckiej doktrynie²⁵.

Inne ograniczenie stosowania tego przepisu proponowane przez doktrynę również nie zostało zaakceptowane. Postulowano, by konstytucyjne sformułowanie, iż dana materia jest zastrzeżona wyłącznie dla ustawy (*der Vorbehalt des Gesetzes*), stanowiło barierę dla głowy państwa. Uzasadniano to faktem, iż ustrojodawca świadomie część materii ustawodawczej zastrzegł wyłącznie dla domeny parlamentu. Prezydenci nie przestrzegali tego postulatu. Na przykład powoływali sądy wyjątkowe, co było zastrzeżone wyłącznie dla materii ustawowej poprzez sformułowanie z art. 105 Konstytucji „ustawowy sędzia” (*der gesetzliche Richter*). Ostatnią kwestią jest stosunek władzy sądowniczej do kompetencji głowy państwa. Niemieccy prawnicy byli zgodni w tej kwestii, iż wyłącznie Trybunał Państwowy Rzeszy mógł predestynować do bycia właściwym do kontrolowania poprawności rozporządzeń.

²³ Sygn. akt StGH 15/32.

²⁴ Verordnung des Reichspräsidenten betreffend die Wiederherstellung der öffentliche Sicherheit und Ordnung im Gebiet des Landes Preußen vom 20. Juli 1932 (RGBl. s. 377).

²⁵ Por. K. Dunaj, *Weimarski...*, s. 114-116.

Trybunał jednakże nie przejął tej roli. Zwolennicy zakazu sądowej kontroli rozporządzeń wskazywali, iż w kompetencjach Trybunału jest kontrola ustaw, a nie poszczególnych rozporządzeń, nawet jeżeli te mają moc równą ustawie. K. Grzybowski, kończąc tę część wywodów, trafnie stwierdził, iż bez jakiegokolwiek zagrożenia czy naruszenia niezawisłości sędziowskiej doszło do zmiany wzajemnych stosunków pomiędzy władzą sądowniczą i wykonawczą²⁶.

W tym miejscu należy dokonać porównania omawianego artykułu z innymi przepisami konstytucji, z innymi ustawami oraz praktyką sądów. Prawo do zawieszenia poszczególnych, taksatywnie wyliczonych artykułów, nie może budzić żadnych wątpliwości, o czym świadczy wykładnia literalna. W niemieckiej doktrynie przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego trwały spory dotyczące możliwości rozszerzenia prezydenckich uprawnień. Pierwszą propozycją było przyznanie Prezydentowi uprawnień do zawieszania wszystkich przepisów części drugiej Konstytucji mającej tytuł „prawa podstawowe” oraz tych przepisów części pierwszej Konstytucji, które dotyczyły praw zasadniczych jednostki. Druga koncepcja była węższa od pierwszej. Przewidywała, iż Prezydent może zawiesić tylko przepisy części drugiej. Zgodnie natomiast z trzecią interpretacją głowa państwa mogła zawiesić każdy przepis wskazujący prawa podstawowe, niezależnie od tego, gdzie on się znajdował. Zgodnie natomiast z czwartą koncepcją możliwe byłoby zawieszenie tylko tych przepisów, które znajdują się w drugiej części i dotyczą praw podstawowych. W podobnym tonie autorzy niemieccy próbowali wytłumaczyć stosunek do innych artykułów konstytucji, w tym co zostało zaprezentowane wyżej, do kompetencji i zadań organów państwowych. Stosunek prezydenckich rozporządzeń do innych ustaw został także stosunkowo szybko określony przez niemieckich prawników. Prezydent miał pełną swobodę określania treści swych rozporządzeń, jednakże w stosunku do ustaw różniły się one tym, iż miały – przynajmniej w założeniu – stosunek prowizoryczny. Przedstawiciele doktryny próbowali tłumaczyć, iż także skutki tych rozporządzeń nie powinny mieć charakteru trwałego, co należy uznać za myślenie życzeniowe. Tych poglądów nie podzielił Trybunał Państwowy Rzeszy w wyroku z dnia 5 grudnia 1931 roku²⁷, podając przykład, iż dopuszczalne jest połączenie gmin prezydenckim rozporządzeniem, co ze zrozumiałych względów ma skutek trwały.

Kończąc rozważania teoretyczne, należy wskazać, iż zgodnie z ustępem piątym omawianego przepisu szczegóły dotyczące prezydenckich rozporządzeń powinny zostać unormowane poprzez ustawę. Przez cały okres istnienia Republiki Weimarskiej takiej nie udało się uchwalić. Jedynie w początkowym okresie Reichstag uchwalał poszczególne ustawy o pełnomocnictwach, na podstawie których możliwe było wydawanie rozporządzeń. Na przykład takim aktem prawnym było rozporządzenie z dnia 16 marca 1921 roku dotyczące zmiany regulaminu wojskowego dla transportu kolejną

²⁶ K. Grzybowski, *Dyktatura...*, s. 24-40.

²⁷ Sygn. akt StGH 17/30.

żelazną²⁸. Sama natomiast doktryna dopuszczała wydawanie przez Prezydenta zarządzeń o charakterze tymczasowym bez uprzedniego upoważnienia ustawowego²⁹.

PRAKTYCZNE ZASTOSOWANIE PRZEPISU W REALIACH REPUBLIKI WEIMARSKIEJ

Badacze zgodnie wyróżniają trzy okresy stosowania prezydenckich rozporządzeń. Pierwszy przypadał na lata 1919-1924, drugi 1925-1929, natomiast ostatni na lata 1929-1933. W pierwszym okresie prezydenckie rozporządzenia były wydawane w dwóch celach. Po pierwsze, w celu zwalczania sił kwestionujących ustrój państwowy, tj. skrajnych grup prawicowych oraz lewicowych, zwłaszcza komunistycznych. Po drugie, w celu opanowania szerzącego się kryzysu gospodarczego. Jak wyliczyła K. Dunaj, w roku 1919 wydano łącznie sześć rozporządzeń, w roku 1920 – 37, 1921 – 19, a w latach 1922–1924 – 72³⁰. W omawianym okresie Prezydent ściśle współpracował z rządem, stworzonym przez lewicowo-centrową koalicję: SPD, DDP (Niemiecka Partia Demokratyczna) oraz Zentrum (Centrum). Na przykład w roku 1921 Prezydent Friedrich Ebert wydał między innymi opisane niżej rozporządzenia.

Pierwsze dotyczyło zawieszenia praw podstawowych wyliczonych w art. 48 konstytucji³¹. Dotyczyło ono wyłącznie obszaru Saksonii. W paragrafie pierwszym rozporządzenia wskazano wszystkie artykuły z omówionego wcześniej wyliczenia oraz dokonano wyliczenia praw podstawowych, które zostają zawieszane. W paragrafie drugim wskazano ministra właściwego do spraw wewnętrznych jako upoważnionego do mianowania komisarza, który miał wprowadzić środki przywracające publiczne bezpieczeństwo i porządek na obszarze Saksonii oraz zawierał sankcję karną za niestosowanie się do zarządzeń. W tym przepisie Prezydent Friedrich Ebert zastosował zasygnalizowaną wcześniej subdelegację na inny organ władzy publicznej oraz wprowadził cywilnego komisarza na dany obszar. W paragrafie trzecim rozporządzenia wskazano, iż wszystkie władze Federacji, krajowe oraz gminne są zobowiązane udzielić komisarzowi niezbędnej pomocy w celu przywrócenia publicznego porządku i bezpieczeństwa. W dalszej części przepisu wskazano, iż do udzielenia pomocy zobowiązane są także organy wojskowe. Przesłanką ich użycia było „grożące niebezpieczeństwo”, a zobowiązane do udzielenia pomocy zostały między innymi jednostki wojskowe na terenie Saksonii. Paragraf kończy się zdaniem, iż w niniejszym rozporządzeniu nie zostaną uregulowane kwestie władzy rozkazodawczej (*Be-*

²⁸ Verordnung des Reichspräsidenten, betreffend Änderung der Verordnung, betreffend die Militär-Transport-Ordnung für Eisenbahnen vom 16. März 1921 (RGBl. s. 236).

²⁹ H. Pohl, R. Grau, G. Anschütz, R. Thoma, *Handbuch...*, s. 498.

³⁰ K. Dunaj, *Weimarski...*, s. 120-126.

³¹ Verordnung des Reichspräsidenten auf Grund des Artikels 48 Abs. 2 der Reichsverfassung, betreffend die zur Wiederherstellung der öffentlichen Sicherheit und Ordnung nötigen Maßnahmen vom 24. März 1921 (RGBl. s. 253).

fehlgewalt) wewnątrz Reichswehry. Jako podstawę prawną rozporządzenia podano bezpośrednio art. 48 ust. 2 konstytucji oraz wskazano, iż istnieje konieczność przywrócenia publicznego porządku i bezpieczeństwa. Paragraf czwarty rozporządzenia przewidywał, iż organem właściwym do rozpatrywania środków odwoławczych od decyzji komisarza jest minister do spraw wewnętrznych. Rozporządzenie podpisał prezydent Friedrich Ebert, a kontrasygnującym był kanclerz Konstantin Fehrenbach (Centrum), natomiast za ministra spraw wewnętrznych podpis złożył minister gospodarki Rzeszy Ernst Scholz (Niemiecka Partia Ludowa, DVP).

Innym przykładem użycia rozporządzeń prezydenckich było wprowadzenie sądów nadzwyczajnych, co uczyniono rozporządzeniem z dnia 24 marca 1921 roku³². Przykładem użycia rozporządzeń do regulowania spraw o charakterze gospodarczym może być rozporządzenie z dnia 23 września 1922 roku³³ dotyczące taryf podatkowych za korzystanie z Kanału Cesarza Wilhelma (obecnie Kanał Kiloński). W roku 1923 znaczenie rozporządzeń o charakterze gospodarczym zdecydowanie wzrosło, głównie za sprawą polityki późniejszego laureata pokojowej Nagrody Nobla Gustava Stresemanna (DVP) oraz kontynuacji prowadzonej przez Wilhelma Marxa (Centrum). Zgodnie z cytowanymi wyżej wyliczeniami K. Dunaj, za rządów Gustava Stresemanna wydano trzydzieści sześć rozporządzeń, natomiast za kadencji Wilhelma Marxa ponad siedemdziesiąt w zaledwie dziesięć tygodni³⁴.

Drugi okres rozwoju nadzwyczajnych uprawnień prezydenta przypada na lata 1925-1929. Był to okres, w którym udało się ustabilizować scenę polityczną oraz gospodarkę, stąd też omawiany artykuł stosowany był wyłącznie w celu uchylenia dekretów wydanych przez prezydenta Friedricha Eberta. Zadania ustawodawcze natomiast bez większych przeszkód realizowały Reichstag i Reichsrat. Na przykład rozporządzenie prezydenckie z dnia 26 sierpnia 1925 roku³⁵ uchylało rozporządzenie z dnia 30 września 1921 roku³⁶ dotyczące zakazu noszenia uniformów wojskowych. Rozporządzenie uchylające składało się z dwóch paragrafów. W pierwszym nastąpiło uchylenie prezydenckiego rozporządzenia, natomiast w drugim znajdowało się postanowienie, iż wchodzi ono w życie z dniem ogłoszenia. Rozporządzenie zostało podpisane przez Prezydenta Paula von Hindenburga oraz kontrasygnowane przez ministra obrony Rzeszy dr. Otto Karla Geßlera (DDP). Innym przykładem może być rozporządzenie z dnia 26 października 1926 roku³⁷, które zawierało wyłącznie jedno zdanie, posta-

³² Verordnung des Reichspräsidenten über die Bildung außerordentlicher Gerichte vom 29. März 1921 (RBGl. s. 371).

³³ Erlaß über den Abgabentarif für den Kaiser Wilhelm-Kanal vom 23. September 1922 (RGBl. s. 764).

³⁴ K. Dunaj, *Weimarski...*, s. 123.

³⁵ Verordnung des Reichspräsidenten auf Grund des Artikel 48 der Reichsverfassung vom 26. August 1925 (RGBl. s. 320).

³⁶ Verordnung des Reichspräsidenten auf Grund des Artikels 48 der Reichsverfassung vom 30. August 1921 (RGBl. s. 1251).

³⁷ Verordnung des Reichspräsidenten über die Aufhebung einer auf Grund des Artikel 48 der Reichsverfassung getroffenen Maßnahme vom 26. Oktober 1926 (RGBl. s. 481).

nawiające o uchyleniu prezydenckiego rozporządzenia z dnia 24 maja 1921 roku³⁸ dotyczącego zakazu działalności związków militarnych. Rozporządzenie, co nietypowe pod względem legislacyjnym, nie zawierało żadnego wewnętrznego podziału na artykuły czy paragrafy, lecz tylko jedno podane wyżej zdanie. Zostało podpisane przez Prezydenta Paula von Hindenburga oraz kontrasygnowane przez Kanclerza Wilhelma Marxa (Centrum) i ministra spraw wewnętrznych Wilhelma Külza (DDP).

Samo rozporządzenie z 1921 roku składało się z dwóch paragrafów. Pierwszy przewidywał sankcję karną za przynależność bez zezwolenia lub samo uczestnictwo w związkach militarnych w wysokości grzywny do stu tysięcy marek (okres dużej inflacji) lub karę pozbawienia wolności. Drugi paragraf przewidywał, iż rozporządzenie wchodzi w życie z dniem ogłoszenia. Rozporządzenie zostało podpisane przez ówczesnego prezydenta Friedricha Eberta oraz kontrasygnowane przez kanclerza Josepha Wirtha (Centrum) i ministra spraw wewnętrznych Georga Grandnauera (SPD). Jako podstawę prawną w tekście rozporządzenia podano artykuł 48 konstytucji weimarskiej, bez wskazywania – jak w powyższych przykładach – jego konkretnego ustępu. Jak więc widać na przykładzie pierwszych dwóch okresów, w celu wprowadzenia przez prezydenta rozporządzenia konieczne były dobre stosunki z rządem. W ten sposób egzekutywa mogła *de facto* zastępować władzę ustawodawczą.

Trzeci okres to lata 1929-1933, w których nastąpił światowy kryzys gospodarczy oraz wzrost popularności skrajnych partii, w tym NSDAP. Szczególnie mocne zastosowanie prezydenckich rozporządzeń miało miejsce za rządów kanclerza Heinricha Brüninga (Centrum). Ponieważ gabinet nie był w stanie sformować koalicji, powrócił do bardzo szerokiej interpretacji omawianego artykułu. W szczytowym momencie sporów parlamentarnych prezydenckie rozporządzenia posłużyły nawet do uchwalenia budżetu. Bezradność parlamentu miała także odzwierciedlenie w częstotliwości obrad: K. Dunaj wyliczyła, iż od października 1930 roku przez kolejne dwadzieścia miesięcy odbyło się tylko sześć obrad niższej izby parlamentu, natomiast w okresie od marca 1931 roku do maja 1932 Reichstag obradował w sumie przez sześć dni³⁹. Całość zadań legislacyjnych spadła zatem na rząd, który był wspierany przez prezydenta. Taki stan utrzymał się do ponownego zwycięstwa Paula von Hindenburga w wyborach prezydenckich. Po zwycięstwie wycofał on poparcie dla dotychczasowego kanclerza, pomimo że ten poparł go w wyborach prezydenckich. Następcami zostali kolejno: Franz von Pappen (Centrum) oraz Kurt Schleicher (bezpartyjny). Wybrany w 1932 roku Reichstag obradował tylko dwukrotnie, a na ostatnim posiedzeniu doszło do jego rozwiązania. Podczas rządów Franza von Pappena doszło do wydania dwóch kontrowersyjnych dekretów. Pierwszy dotyczył zawieszenia praw podstawowych na terenie Berlina i Branderburgii oraz przekaza-

³⁸ Verordnung des Reichspräsidenten über das Verbot militärischer Verbände vom 24. Mai 1921 (RGBl. s. 711).

³⁹ K. Dunaj, *Weimarski...*, s. 124-125.

nia władzy na tym terenie ministrowi obrony Rzeszy⁴⁰, natomiast drugi – już zacytowany – mianował kanclerza komisarzem Rzeszy dla Prus, przyznając mu pełnię kompetencji rządu pruskiego. Nieoficjalnym powodem wydania aktu prawnego była chęć obalenia rządów socjaldemokratycznych w Prusach. Ten krok pozwolił wycofać pruskich przedstawicieli z Reichsratu (tych powoływały rządy krajowe), a następnie wprowadzić na ich miejsce własnych przedstawicieli. Sprawa została rozstrzygnięta wyjątkowo kontrowersyjnym wyrokiem cytowanego już Trybunału Państwowego Rzeszy (sygn. akt StGH 15/32), przyznającego rację kanclerzowi. Następny szef rządu, sprawujący władzę aż do 1945 roku, wykorzystał omawiany przepis do rozwiązania parlamentu oraz bieżącego sprawowania władzy. Pozycję dyktatora wzmocniła ustawa o pełnomocnictwach⁴¹ oraz przejęcie uprawnień prezydenckich po śmierci Paula von Hindenburga w dniu 2 sierpnia 1934 roku.

PODSUMOWANIE

Konkludując, wskazać należy na kontekst historyczny uchwalenia konstytucji weimarskiej. W wyniku przegranej I wojny światowej dochodziło w państwie niemieckim do permanentnych kryzysów politycznych i gospodarczych. Sama konstytucja była natomiast postrzegana jako owoc klęski narodu w Wielkiej Wojnie oraz upokarzających wydarzeń w roku 1918⁴². W zaistniałych okolicznościach zwolennicy utrzymania demokratyczno-wolnościowego ustroju państwa z góry znajdowali się na przegranej pozycji. Rozbudowanie różnych konstrukcji prawnych w konstytucji mogło jedynie odroczyć w czasie dojście do władzy przeciwników ustroju. Początkowo bowiem przepis ten był wykorzystywany przez prezydenta Friedricha Eberta między innymi w celu zwalczania zamachów na konstytucyjny porządek państwa. Dojście do władzy polityków kwestionujących powojenny porządek oznaczało inne praktyczne zastosowanie przepisu, interpretowanego w zasadzie podobnie jak w pierwszych latach Republiki. W późniejszych latach zmienił się jednakże cel polityczny rozstrzygnięć, gdzie dobro, jakim jest demokratyczny ustrój państwa, zostało zastąpione całkowitym przejęciem władzy przez jednostkę. Sam przepis będący podstawą upadku Republiki Weimarskiej był wyłącznie źle wykorzystanym narzędziem. Źłe wykorzystanie było wspomagane przez jurysprudence, sądy oraz polityków wykorzystujących przepis w sposób instrumentalny. Dobre założenia twórców konstytucji w takich okolicznościach skazane były na porażkę. Nie jest bowiem możliwe stworzenie norm prawnych, które stanowią remedium na każdą okoliczność.

⁴⁰ Verordnung des Reichspräsidenten betreffend die Wiederherstellung der öffentliche Sicherheit und Ordnung in Gross Berlin und Provinz Bandenburg vom 20. Juli 1932 (RGBl. s. 377).

⁴¹ Gesetz zur Behebung der Not von Volk und Reich vom 24. März 1933 (RGBl. s. 141).

⁴² K. Grzybowski, *Powstanie Republiki Niemieckiej. Szkic prawno-polityczny*, Kraków 1929, s. 10-11; M. Bożek, *Geneza...*, s. 257-261.

Bibliografia

Anschütz G., *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Ein Kommentar für Wissenschaft und Praxis*, Berlin 1930.

Bożek M., *Geneza i założenia Konstytucji Weimarskiej, Ustrój polityczny państwa. Polska, Europa, Świat*, Warszawa 2013, nr 1.

Dunaj K., *Weimarski model prezydentury*, Warszawa 2010.

Fromme F.K., *Von der Weimarer Verfassung zum Bonner Grundgesetz. Die verfassungsrechtlichen Folgerungen des Parlamentarischen Rates aus Weimarer Republik und nationalsozialistischer Diktatur*, Berlin 1999.

Grzybowski K., *Dyktatura prezydenta Rzeszy: studium nad art. 48, ust. II Konstytucji Weimarskiej i rozwojem państwa autorytatywnego w Niemczech*, Kraków 1934.

Grzybowski K., *Powstanie Republiki Niemieckiej. Szkic prawnopolityczny*, Kraków 1929.

Kaltefleiter W., *Die Funktionen des Staatsoberhauptes in der parlamentarischen Demokratie*, Köln – Opladen 1970.

Landgraf H., *Reichspräsident – Bundespräsident. Aus den Debatten 1919 und 1948/49 über den Wahlmodus*, „Geschichte in Wissenschaften und Unterricht” 1959, nr 10.

Pohl H., Grau R., Anschütz G., Thoma R., *Handbuch des deutschen Staatsrechts*, Tübingen 1932.

Sodan H., *Grundgesetz*, München 2015.

Stern K., *Das Staatsrecht der Bundesrepublik Deutschland*, München 1980.

Streszczenie: Celem artykułu jest omówienie art. 48 ust. 2 konstytucji weimarskiej. Artykuł ten upoważniał Prezydenta Rzeszy do wprowadzania nadzwyczajnych rozporządzeń w przypadku zagrożenia publicznego porządku i bezpieczeństwa. Było to rozwiązanie, które w sposób zdecydowany odbiegało zarówno od regulacji znanych sprzed okresu pierwszej wojny światowej, jak i obecnej ustawy zasadniczej. W pierwszej części artykułu dokonano wykładni przepisu, przedstawiono uwarunkowania historyczne, wynikłe z zastanego dorobku niemieckiej jurysprudencki sprzed okresu pierwszej wojny światowej, oraz kwestie prac legislacyjnych. W części drugiej, dotyczącej zastosowania praktycznego przepisu, uwzględniono podział na trzy okresy stosowania artykułu, orzecznictwo Trybunału Państwowego Rzeszy oraz poglądy doktryny na omawiany przepis. Omówiono również kwestie legislacyjne oraz związane z budową aktów prawnych. Całość rozważań została podsumowana w konkluzjach.

Słowa kluczowe: Republika Weimarska, niemiecki konstytucjonalizm, głowa państwa, stany nadzwyczajne, historia prawa

EXTRAORDINARY POWERS OF THE PRESIDENT OF THE REICH

Summary: The aim of the article titled *Extraordinary powers of the President of the Reich* is to discuss article 48(2) of the Weimar Constitution. The article empowered the President of the Reich to issue emergency decrees in case of a threat to public order and security. This was a solution that diverged considerably both from pre-WWI regulations and the provisions of the current Basic Law for the Federal Republic of Germany. The first part of the paper presents an interpretation of article 48, depicts the historical circumstances stemming from the established body of German pre-WWI jurisprudence, and describes the issues of the legislative work. The second part, which discusses how the article was used in practice, distinguishes between the three periods of its application, and explores the case law of the State Tribunal of the Reich and the views of the doctrine on the provision in question. Moreover, matters related to the legislative process and the construction of legal acts are explored. These considerations are summarized in the conclusions.

Keywords: Weimar Republic, German constitutionalism, head of state, emergencies, legal history